

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇЇ ВИДИ

© Гумін О. М., 2014

Розглядається питання кримінальної насильницької поведінки, яка проявляється в усіх сферах суспільства. Досліджуються питання класифікації насильницької поведінки у різних галузях права та визначаються три види цієї поведінки, серед яких: фізичне, сексуальне та економічне насильство.

Ключові слова: кримінальна насильницька поведінка, насильство, класифікація, види насильницької поведінки.

А. М. Гумин

ПОНЯТИЕ УГОЛОВНОГО АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ И ЕГО ВИДЫ

Рассматривается вопрос об уголовном агрессивном поведении, которое проявляется во всех сферах жизни общества. Рассматривается классификация агрессивного поведения в различных областях права, а также определяются три типа насилля: физическое, сексуальное и экономическое.

Ключевые слова: уголовное насильственное поведение, насилие, классификация, типы агрессивного поведения.

A. M. Gumin

THE CONCEPT OF CRIMINAL VIOLENT BEHAVIOR AND ITS TYPES

The paper addresses the issue of criminal violent behavior, which manifests itself in all spheres of society. The author examines the classification of violent behavior in different areas of law, and defines three types of behavior, including physical violence, sexual and economic.

Key words: violent criminal behavior, violence, classification, types of violent behavior.

Постановка проблеми. Сьогодні ми, на жаль, констатуємо, що криміногенна ситуація в Україні є складною, напруженою, а її негативні тенденції не тільки зберігаються, а й поширюються [1, с. 31]. На сучасному етапі розвитку в усіх сферах соціальної дійсності (економіка, політика, армія, виробництво, побут, дозвілля тощо), коли можна простежити перехід від старого до традиційно складного нового, проблема кримінальної насильницької поведінки виходить на передній план. Невміння конструктивно вибудувувати взаємостосунки призводить до того, що насильство є прийнятним шляхом до вирішення проблем на мікро- та макрорівнях держави, суспільства і окремої особи [2, с. 127].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у теоретичні розробки проблем запобігання насильницькій поведінці зробили російські та вітчизняні вчені: О. М. Бандурка, В. О. Глушков, В. В. Голіна, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, П. С. Дагель, А. І. Долгова, О. М. Джу́жа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, П. П. Михайленко, Г. М. Мінковський, Л. В. Франк та багато інших.

Формулювання цілі статті. З'ясувати теоретичний зміст понять “наси́льство” та “кримінальне наси́льство”, розглянути концептуальні питання відповідно до специфічних ознак вказаних понять із використанням досягнень наук кримінального права; здійснити аналіз норм кримінального законодавства, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини із застосуванням фізичного, психічного, а також комбінованого (поєданого) – сексуального та економічного наси́льства, які можуть бути їх складовими.

Виклад основного матеріалу. Багато сучасних учених, які досліджують проблеми наси́льства, розглядають його як невід’ємний і навіть необхідний елемент суспільного життя [3, с. 91; 4, с. 353]. П. Хамфріз і Е. Кірцоглоу вважають, що обмеженість матеріальних і соціальних ресурсів передбачає конкуренцію, боротьбу за них, і як наслідок, – наси́льство. Дж. Аттрид-Штирлінг стверджує, що поняття “наси́льство” не може бути чітко визначене, оскільки змінюється від суспільства до суспільства, залежно від прийнятих у тому чи іншому суспільстві етичних принципів [3, с. 91].

На думку В. Франкла, наси́льство розглядається як зневага до загальнолюдських цінностей, як спроба людини втекти від відповідальності перед іншими, як утеча від свободи, як відсутність сенсу життя [5, с. 42].

У міжнародних документах зазначається, що кримінальне наси́льство, будучи злочинним діянням, становить процес, який проходить на індивідуальному рівні, на рівні суспільства і є дуже поширеним на світовій арені [6, с. 5].

Кримінальне наси́льство створює атмосферу страху, невпевненості у своїй безпеці, хвилювання за близьких, тому теоретичне формулювання та законодавча захищеність від прояву кримінальної насильницької поведінки дасть змогу почувати себе безпечніше у власній державі.

Кримінальна насильницька поведінка, окрім “повсякденної функції”, виконує певну роль і в періоди загострення соціальних суперечностей, що призводять до соціальних конфліктів, негативні наслідки яких істотно погіршують соціальні умови життєдіяльності людей. Це, як правило, зумовлює появу таких негативних явищ, як громадянські війни, збройні конфлікти, масові повстання, зростання насильницької злочинності. Однак зауважимо, що кримінальна насильницька поведінка не може самостійно проявитись тільки як наслідок соціальних суперечностей чи конфліктів. Основна її опора – це соціальна деформація.

Насильницька поведінка має свою сутність, яка проявляється “в єдності усіх різноманітних та суперечливих форм його буття” [7, с. 665]. В. І. Даль визначав наси́льство як “примушування, неволю..., дію сором’язливу, образливу, незаконну та свавільну” [8, с. 468].

Оскільки наси́льство вчиняється людиною проти людини або спільноти людей, поняття “наси́льство” повинно враховувати сутність індивіда, яку, відповідно, неможливо з’ясувати без урахування його психічної основи.

Отже, злочинне наси́льство може бути спрямоване проти життя, психіки особи, її тілесної недоторканності, включаючи вплив на її внутрішні органи, і вчинене всупереч її волі. Воно здатне завдати людині певних психічних травм, органічні та фізіологічні пошкодження, обмежити свободу її волевиявлення чи дії, утискати її гідність, статеvu свободу, честь та добре ім’я, свободу совісті та віросповідання, недоторканність житла, інші особисті немайнові права чи нематеріальні блага, а також права власності.

У теорії кримінального права наси́льство традиційно розглядається як заподіяння фізичної або психічної шкоди здоров’ю людини. Такий підхід до вивчення наси́льства не випадковий, адже кримінальний закон захищає суспільні відносини, центральними явищами яких є права і свободи особи, власність, громадський порядок та громадська безпека, навколишнє середовище, конституційний лад України, а також забезпечення миру і безпеки людства. Об’єктом насильницьких посягань у Кримінальному праві є людина. Вважаємо такий поділ наси́льства на види цілком закономірним, але не довершеним, оскільки він не повною мірою відображає суть кримінальної насильницької поведінки та її прояву – кримінального наси́льства.

Варто зазначити, що класифікація застосовується в усіх науках, зокрема і в кримінології. Як відомо, класифікація – це поділ предметів, явищ або понять на певні класи, групи – залежно від їх основних ознак. Тому ознаки прояву кримінальної насильницької поведінки зберігають свій сенс та якісні відмінності і під час розгляду її форм.

Як влучно зазначає А. П. Закалюк, поведінка, на перший погляд, має бути насамперед диференційована за своїми якісними відмінностями на вчинок та діяльність [9, с. 142]. Мабуть, і кримінальна насильницька поведінка повинна ділитись на кримінально-насильницький вчинок та кримінально-насильницьку діяльність. Ми частково погоджуємось із наведеним положенням науковця, зазначаючи, що поведінка поділяється на вчинок як одноразовий акт та на сукупність вчинків.

Поведінковий акт може бути простим, тобто складатись із одного вчинку, або складеним – із двох або більше вчинків. Своєю чергою, сукупність поведінкових актів, які органічно пов'язані між собою, утворюють певну логічну систему дій, яка називається діяльністю. А тому поділ поведінки на вчинок та діяльність не є виправданим, оскільки діяльність – ширше поняття.

Спробуємо припустити, що поведінка все таки включає діяльність, тоді твердження В. В. Тіщенко, що злочинна діяльність буває тривала (до двох років) та довготривала (понад два роки), свідчить про стійкість антигромадських інтересів злочинця, його (або їх) згуртованість, професіоналізм, вчинення злочинцем(ями) багатьох злочинів, які, зазвичай, впродовж такого відриву в часі вкрай важко виявити [10, с. 35]. Виходить, що тривалі поведінки не може бути, оскільки з плином часу вона перетворюється у довготривалу діяльність, урізномбарвлюючись складом групи та мотивацією кожного учасника.

Враховуючи наведене та зважаючи на твердження А. Ф. Зелінського і М. Й. Коржанського, що для кримінологічного-психологічного аналізу доцільно враховувати форми множинності [11, с. 28], кримінально-насильницьку поведінку за критерієм якісних відмінностей можна поділити на: кримінально-насильницький вчинок як одноразовий акт та на сукупність кримінально-насильницьких вчинків.

А. І. Бойцов з цього приводу зазначає: "...будь-який злочин (принаймні, умисний) являє собою різновид антисоціальної поведінки людей, що посягає на життєво важливі умови існування людського суспільства, може бути охарактеризований як спроба змінити насильницьким шляхом існуючий у суспільстві порядок суспільних відносин" [12, с. 136]. Тому поділяємо позицію, що "поведінка" здебільшого ототожнюється із поняттям "діяння".

Як наслідок, за критерієм реалізації насильницького наміру можна виокремити незакінчену (підготовка до злочину та замах на його вчинення) та закінчену кримінально-насильницьку поведінку.

Наступний критерій, який сприятиме поділу кримінально-насильницької поведінки на певні види, – це критерій активності дій, коли наявне активне прагнення людини заподіяти комусь шкоду. Активна поведінка полягає, як відомо, у вчиненні дій, а пасивна – у бездіяльності.

Безперечно, зазначений поділ кримінальної насильницької поведінки – це початкова класифікація, яка лише дає кримінології певне запозичення критеріїв з уже існуючого поділу, без внесення чогось нового, актуального, яке б відображало суть кримінальної насильницької поведінки загалом.

На думку В. К. Грищука, кримінальне насильство за формою вияву може бути правомірним (необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність, виконання службового обов'язку, проведення хірургічної операції, науковий експеримент тощо) або протиправним, кримінальним (зокрема, при вчиненні таких злочинів, як бандитизм, розбій, умисне вбивство, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, згвалтування, грабіж, вимагання та ін.) [13, с. 501].

Водночас в окремих випадках можуть відбуватись, на перший погляд, ненасильницькі злочинні дії – вчинення насильницького злочину за згодою чи на прохання потерпілого. Наприклад, еутаназія, яка сьогодні викликає багато дискусій з метою її офіційного законодавчого закріплення. У цих випадках згода або прохання особи не усувають суспільної небезпечності та кримінальної протиправності вчинених винним діянь.

Отже, при еутаназії не можна говорити про відсутність насильницького злочину, оскільки факт вчинення незаконного насильства – це вже насильницький злочин, на відміну від обставин, що виключають злочинне діяння.

Постає інше питання: Якщо особа самостійно щодо себе вчиняє насильницький злочин, то чи є це кримінально насильницькою поведінкою? Як влучно зауважує з цього приводу В. К. Грищук, у цьому випадку відсутній “законодавчий” потерпілий, а тому це не є кримінально протиправним, проте таке діяння засуджується суспільною мораллю [13, с. 501]. Крім того, потрібно врахувати, що насильство може виникнути тільки під час взаємодії двох або кількох сторін. Якщо взаємодіють дві сторони, то кожна з них має своє розуміння поняття насильства, яке залежить від кількості чинників, що вкладають у це явище, від якості цього поняття і сили кожного чинника [14, с. 37]. Насильницьке діяння – це не просто дія чи бездіяльність суб’єкта, а взаємодія між учасниками [15, с. 24].

Отже, насильницькі діяння заподіюються винятково однією особою (суб’єктом злочину) щодо іншої особи (потерпілого).

Відзначимо, що у поняття “насильницький злочин” вкладається, на перший погляд, різноманітний зміст, але він визначається своєрідною однотипністю.

О. М. Джужа, окреслюючи насильницьку злочинність, відзначає її як сукупність умисних посягань, спрямованих на втручання у фізичну і психічну цілісність жертви злочину з метою заподіяння їй смерті або тілесного ушкодження [16, с. 141].

На думку ж К. Бартола, під насильницькими злочинами проти особи потрібно розуміти нелегітимні, заборонені кримінальним законом діяння, які посягають на життя, здоров’я, фізичну (зокрема, статеву) недоторканність особи [17, с. 181]. А. А. Герцензон насильницький злочин трактує як умисне вчинення всупереч волі потерпілого діяння, що посягає на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері фізичних благ (життя і здоров’я) та яке здійснюється шляхом фізичного насильства чи погрози його застосування [18, с. 565].

Як свідчить аналіз судових рішень у кримінальних справах про насильницькі злочини, суди при постановці рішень про діяння, де відбувалось насильство, найчастіше вдаються до тлумачення його як фізичної дії. Причому здебільшого таке застосування відбувається при кваліфікації злочинів, передбачених розділами IV (злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи), II (злочини проти життя та здоров’я особи) та VI (злочини проти власності) Особливої частини Кримінального кодексу України. Рідше суди виокремлюють поняття психологічного чи сексуального насильства. Таке поняття, як економічне насильство, взагалі є новим для судової системи України. В результаті проведеного аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень, із понад 657 тис. документів лише у двох посилаються на вчинення економічного насильства, причому постановлені ці вирoki у 2010 році.

Характерною особливістю судових рішень є те, що під час їх винесення суд завжди посилається на застосування фізичного насильства. У справах, де трапляються інші види насильницької поведінки, суд вказує на них, але з обов’язковою прив’язкою до певних фізичних дій [19]. Як бачимо, у процесі дослідження не траплялося випадків, коли б суди постановляли вирок із вказуванням лише, наприклад, на економічне, сексуальне чи психічне насильство.

Отже, поняття насильницького злочину науковці пов’язують із заподіянням шкоди життю та здоров’ю, тобто певним фізичним благам. На наш погляд, така позиція є дещо спрощеною, оскільки повністю не охоплює поняття кримінального насильства, яке є доволі широким. Об’єктом посягання кримінального насильства, на нашу думку, виступають не тільки фізичні блага, а й психічне здоров’я, матеріальний добробут, сексуальна свобода та сексуальна недоторканність.

В. Василевич з цього приводу слушно зазначає, що умисні злочинні дії, які посягають на захищені кримінальним законом суспільні відносини, що покликані забезпечити фізичні блага (життя та здоров’я) громадян, вчиняються всупереч волі потерпілого шляхом психічного або фізичного насильства і виникають, як правило, на ґрунті особистої неприязні, помсти, ревності, задоволення статевого потягу або з хуліганських мотивів, повністю відображають сутність тяжкої насильницької злочинності [20, с. 82–84].

Справді, якщо розкрити значення поняття фізичних благ, то посягання на них виступає, безумовно, як один із найтяжчих злочинів, а тому український законодавець виніс їх на початок Кримінального кодексу, Особлива частина якого побудована у порядку спадання, починаючи із найтяжчих злочинів.

Визначити, який злочин належить до насильницького посягання, можна лише, відстежуючи вказівки законодавця на насильство у диспозиції відповідної статті. Як свідчить кримінологічний аналіз, у Кримінальному кодексі України склади злочинів, які вчиняються за допомогою насильства, описано не тільки шляхом прямої вказівки законодавцем у диспозиції статті. Насильницький характер злочинних дій може впливати і з інших способів законодавчої техніки та термінології.

Відтак влучно з цього приводу зазначає Л. Д. Гаухман, що в певних випадках законодавець передбачає дії, які:

- 1) власне і є насильством;
- 2) можуть проявитись лише в насильстві;
- 3) перелічені наслідки насильства, наприклад, у вигляді заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень [21, с. 74].

Тобто наявні ситуації, коли, формуючи на державному рівні заборону на вчинення насильницьких дій, законодавець не використовує сам термін “насильство”, а вдається до інших засобів опису складів насильницьких злочинів.

Отже, можна припустити, що в чинному КК України законодавець використовує два способи вказівки на насильство: 1) вказує на дії, які власне становлять насильство; 2) насильство виступає як альтернативний спосіб вчинення злочину.

Варто погодитись із думкою Н. І. Ветрова, який зазначає, що кримінальний закон виокремлює насильницькі злочини проти особи, людини і громадянина на основі такого критерію, як об’єкт злочинних посягань та їх мотивація [22, с. 111–112].

Переважно класифікацію злочинів за змістом мотивації у відповідній літературі умовно називають первинною, а за об’єктом посягання – вторинною. Зауважимо, що найадекватніше суть кримінального насильства відображається у змісті видів мотивації кримінальної насильницької поведінки: насильницької та корисливої. На підтвердження цієї тези, С. М. Іншаков відзначає, що “...в кримінології виділяються два типи насильницьких злочинів: насильницько-егоїстичні та корисливо-насильницькі. У першій групі насильство виступає елементом мотивації, а в другій – способом досягнення певного результату” [23, с. 67].

У літературі відстежуємо поділ насильницьких злочинів на процесуальні та інструментальні. Перші приносять задоволення особистості самим процесом їх вчинення, другі ж виступають своєрідним інструментом вирішення тих чи інших проблем [23, с. 1].

Відтак, на наш погляд, необхідно провести типологізацію насильницьких злочинів залежно від способу впливу на об’єкт злочинного посягання. Незважаючи на те, що об’єкт посягання, як уже наголошувалось, належить до категорії другорядних критеріїв, проте це, на нашу думку, дасть змогу своєрідно кваліфіковано зарахувати насильницькі злочини до окремих груп.

Як зазначалось, чинний КК України та багато міжнародних документів на перше місце серед об’єктів охорони особистості зараховують її життя, здоров’я, свободу та власність [24, с. 3]. Захист цих благ є також першочерговим завданням працівників міліції, про що зазначено у нормативному документі, який регулює їхню діяльність [25].

Тому залежно від об’єкта посягання ми виокремлюємо такі види кримінального насильства, як фізичне та психічне, а також комбіновані (поєднані) види – сексуальне та економічне насильство, які можуть бути їх складовими.

Фізичне насильство, як правило, проявляється у примусовому впливі на тілесну будову або на т. зв. фізичні блага. До фізичних, або, інакше кажучи, природних благ зараховуємо насамперед життя та здоров’я. Ще свого часу на важливості фізичних благ наголошував Т. Гоббс, який акцентував увагу на “свободі всякої людини застосовувати власні сили на власний розсуд для збереження своєї природи, тобто власного життя” [26, с. 49].

Найпоширеніші форми психічного насильства – поведження, що принижує людську гідність; залякування, погрози, у тому числі щодо близьких людей; шантаж [27, с. 26].

Сексуальне насильство – це індивідуальний, свідомий людський вчинок; його вчиняють фізично осудні особи, що досягли певного віку. Шкода, заподіяна цими злочинами, може бути не

лише моральною, а й матеріальною, фізичною тощо. Найсерйозніші наслідки – смерть потерпілого, психічні розлади та захворювання. Водночас зі звалтуванням пов'язані не тільки тілесні і психічні травми для жертви, а й соціальні труднощі в шлюбі, сім'ї, у взаєминах із сусідами, у трудовому колективі, що може призводити і до розірвання шлюбу, і навіть до самогубства.

Необхідно розрізняти два види сексуального насильства (як складової комбінованого (поєднаного) насильства) – без фізичної взаємодії і з фізичною взаємодією.

Висновок. Під насильницькою злочинністю пропонується розуміти історично мінливе, соціальне та кримінально-правове явище, яке становить систему форм кримінального насильства, що існує в певний час, на певній території і має властиві їй кількісні та якісні показники.

Аналізуючи види насильницької поведінки, можна припустити, що:

– фізичне насильство - умисне порушення фізичного здоров'я чи посягання на життя (фізичні блага), сутність якого полягає у завданні однією особою іншій побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від їх тяжкості, позбавлення волі чи заподіяння смерті;

– сексуальне насильство (як комбінований (поєднаний) вид насильства) – це насильницьке посягання однієї особи на статеву свободу, статеве здоров'я чи статеву недоторканність іншої особи, що здійснюється всупереч її волі. Сексуальне насильство посягає на три основні блага: статеву свободу, статеву недоторканність та статеве здоров'я, і, як правило, здійснюється всупереч волі потерпілого, що заподіює йому різного роду шкоду;

– під економічним насильством (як комбінованим (поєднаним) видом насильства) пропонуємо розуміти умисне незаконне позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати економічну недостатність, порушення фізичного чи психічного здоров'я. Економічне насильство пов'язане із порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження його майнових прав. Зарахування економічного насильства до категорії кримінального зумовлено настанням певної шкоди, яка варіює від економічного пригнічення до настання смерті;

– термін “психічний” стосується як способу, так і предмета та об'єкта впливу, а також тих змін, які вони викликають у психіці людини. Тому під поняттям психічного насильства розуміємо умисний вплив, пов'язаний з дією однієї особи на психіку іншої шляхом інформаційного психічного впливу, яким може завдаватися або завдається шкода фізичному чи психічному здоров'ю, економічній незалежності чи сексуальним благам.

1. Коваленко В. В. Деякі висновки щодо існування організованої злочинності та заходи протидії // Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. / В. В. Коваленко. – Львів, 2000. – С. 31–35. 2. Иценко М. В. Социальные практики предотвращения домашнего насилия над женщинами: дисс. ... канд. соц. наук: спец. 22.00.04. / М. В. Иценко. – Саратов, 2005. – 150 с. 3. Attride-Stirling J. On Becoming Natural: PhD thesis / J. Attride-Stirling. – London: University London, 1997. – 223 p. 4. Auburn T. “You punched him, didn't you?": versions violence in accusatory interviews / T. Auburn, C. Willig. & S. Drake // In *Discourse and Society*, 1995. – № 6. – P. 353–386. 5. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с. 6. Минская В. С. Поведение потерпевшего в генезисе преступлений против личности: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.С. Минская. – М., 1972. – 317 с. 7. Философский энциклопедический словарь. – М., 1989. – 815 с. 8. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. / В. И. Даль. – М., 1998. – Т. 3. – 556 с. 9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007; Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с. 10. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В. В. Тіщенко. – Одеса, 2003. – 444 с. 11. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 144 с. 12. Бойцов А. И. Понятие насильственного преступления / А. И. Бойцов // *Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с*

наси́льственной преступностью. – Л., 1988. – С. 136. 13. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ “Вид-во “Юридична думка”, 2007. – 992 с. 14. Шиканов В. И. Криминалистическая виктимология и практика расследования убийств: учеб. пособ. / В. И. Шиканов. – Иркутск: Иркутск. гос. ун-т, 1979. – 45 с. 15. Войтенко С. Г. Криминологическое исследование виктимности потерпевших / С. Г. Войтенко. – Белгород, 2000. – 169 с. 16. Криминологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пиєничний, В. Г. Сюравич; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Прецедент, 2004. – 208 с. 17. Бартол К. Психология кримінального поведіння / К. Бартол. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с. 18. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – 1224 с. 19. Аналіз судових рішень по кримінальних справах про насильницькі злочини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua. 20. Василевич В. Поняття криминологічної характеристики насильницьких злочинів / В. Василевич // Право України. – 1997. – № 12. – С. 82–84. 21. Гаухман Л. Д. Борьба с насильственными посягательствами / Л. Д. Гаухман. – М.: Юридическая литература, 1969. – 146 с. 22. Ветров Н. И. Уголовное право. Общая и Особенная части / Н. И. Ветров. – М., 1999. – 468 с. 23. Иниаков С. М. Криминология: учеб. / С. М. Иниаков. – М.: Юриспруденция, 2000. – 432 с. 24. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар. – 2-е вид., перероб. та доп. / за заг. ред. В. Т. Малярєнка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х., 2004. – 435 с. 25. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад.: Я. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – 2-ге вид. – К.: Аконті, 2001. – Т. 3. – 862 с. 26. Гоббс Т. Избранные произведения: в 2-х т. / Т. Гоббс. – М., 1964. – Т. 1. – 583 с. 27. Права людини в Україні-2004. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського; худ.-оформ. Б. Захаров / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Фоліо, 2005. – 312 с.